

Arxeologiyamızın böyük təmsilçisi

Azərbaycan elmi fədakar və tanınmış tədqiqatçıların araşdırmaları sayəsində beynəlxalq səviyyədə tanınır və onun tədqiqatçıları da tanındır. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 80 illiyinin qeyd edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 18 mart 2025-ci il tarixli Sərəncamında qeyd olunduğu kimi, "...elmin zamanın tələblərinə uyğun prioritet problemlərinin araşdırılması, ən müxtəlif elmi istiqamətlər üzrə yüksək hazırlıqlı kadrların yetişdirilməsi, elmi məktəblərin formalaşdırılması və nüfuzlu beynəlxalq elm qurumları ilə qarşılıqlı əlaqələrin genişləndirilməsi" sayəsində arxeologiya elmini tanıdan görkəmli arxeoloq-alimlərdən olan AMEA-nın müxbir üzvü, tarix elmləri doktoru, professor Vəli Baxşəliyev Azərbaycan arxeologiyasının ən tanınmış nümayəndəsi, bu sahədə məktəb yaratmış alimlərdəndir. O, bütün elmi fəaliyyətini Naxçıvan diyarının qədim dövr tarixinin öyrənilməsinə həsr etmişdir. Onun tədqiqatları Naxçıvanın arxeoloji abidələrinin, həmçinin bu ərazidə yaşayan qədim tayfaların etnik mənsubiyyətinin öyrənilməsinə həsr olunmuşdur.

V.Baxşəliyev 1955-ci ilin iyun ayının 5-də Babək (indiki Kəngərli) rayonunun Böyükdüz kəndində anadan olub. O, 1973-1977-ci illərdə Naxçıvan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda (indiki Naxçıvan Dövlət Universiteti) təhsil almışdır. Əmək fəaliyyətinə kənd orta məktəbində müəllim kimi başlamışdır. Lakin elmə, elmi tədqiqat işinə böyük həvəsi onu 1982-ci ildə A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun aspiranturasına gətirmişdir. 1986-cı ildə aspiranturanı müvəffəqiyyətlə bitirən V.Baxşəliyev "Qədim Naxçıvanın metallurgiya və metalışləmə sənəti" mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir.

Vəli Baxşəliyev 1983-cü ildə Naxçıvan Dövlət Tarix Muzeyinin ekspozisiyasında müdir, 1986-cı ildə Naxçıvan Regional Elmi Mərkəzində elmi işçi, aparıcı elmi işçi, elmi katib vəzifələrində işləyib.

Ulu Öndər, ölkə Prezidenti Heydər Əliyevin sərəncamı ilə 2002-ci ildə AMEA-nın Naxçıvan Bölməsi yaradıldı. V.Baxşəliyev Naxçıvan Bölməsinin tərkibində olan Tarix, Etnoqrafiya və Arxeologiya İnstitutunda elmi katib vəzifəsinə təyin edildi. Sonra o, "Qədim dövr arxeologiyası" şöbəsinin rəhbəri seçilmişdir. Hazırda həmin institutun direktor müavini. Namizədlik dissertasiyası ilə kifayətlənməyən V.Baxşəliyev tədqiqatlarını davam etdirmiş və 2005-ci ildə "Naxçıvanın qədim tayfalarının mənəvi mədəniyyəti" mövzusunda doktorluq dissertasiyasını uğurla müdafiə etmiş, 2007-ci ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü seçilmişdir.

AMEA-nın müxbir üzvü V.Baxşəliyev elmi fəaliyyətində arxeoloji qazıntılara xüsusi əhəmiyyət verib. O, həm respublikamızda, həm də Türkiyə Cümhuriyyəti və İran İslam Respublikasında aparılan arxeoloji tədqiqatlarda iştirak etmişdir. 1995-1999-cu illərdə İstanbul Universitetinin arxeoloqları ilə birgə Şərqi Anadolunun arxeoloji abidələrinin tədqiqində iştirak etmiş, Yoncatəpə, Qaraqündüz yaşayış yerlərinin və Tuşpa nekropolunun tədqiq edilməsində çalışmışdır.

V. Baxşəliyev 2006-cı ildən Naxçıvan Muxtar Respublikasında ABŞ və Fransa arxeoloqlarının iştirak etdiyi iki beynəlxalq arxeoloji ekspedisiyaya rəhbərlik etmişdir. ABŞ-in Corciya, Pensilvaniya, Nyu-York, Çikaqo universitetləri və Fransanın Elmi-Tədqiqat Mərkəzi və Lion Universitetinin əməkdaşları ilə birlikdə Ovçulartəpəsi, I və II Kültəpə, Maxta Kültəpəsi, Oğlanqala, Qızqala, Zirincil, Uçan Ağıl və Sədərək şəhər yeri və başqa digər abidələrdə tədqiqat aparmışdır. Aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı Kültəpə mədəniyyətinin tarixi dəqiqləşdirilmiş, insanların I Kültəpədə e.ə. VI minillikdən deyil, VII minillikdən başlayaraq məskən saldığı müəyyən edilmişdir. Ovçulartəpəsindən əldə edilmiş ilk əmək alətləri ilə müəyyən edilmişdir ki, Naxçıvan ərazisində insanlar 1,5 milyon il bundan əvvəl yaşamışlar. Arxeoloji materiallarla sübut olunmuşdur ki, Dalmatəpə və Ubeyd mədəniyyəti Naxçıvanda yayılmış, Boyalı qablar mədəniyyətinin Naxçıvan, Urmiya hövzəsi və Şərqi Anadoluda məskən salan, əkinçilik və maldarlıqla məşğul olan tayfalar tərəfindən yaradılmışdır. Tədqiqatçı ilk dəfə olaraq Oğlanqala yaşayış yerinin Azərbaycanın şimalında və Göyçə gölü hövzəsində formalaşmış "Etiuni" konfederasiyasının urartulara qarşı mübarizəsində əsas istinad yerlərindən biri olduğunu müəyyən etmişdir.

Onun apardığı tədqiqatlar nəticəsində Naxçıvanda qədim metallurgiya və metalışləmə sənətinin yerli xammal mənbələri arasında meydana gəlib inkişaf etdiyi, eyni zamanda qədim mədəniyyətlərin, sənət əsərlərinin Azərbaycan xalqının etnoqrafiyası və folkloru ilə sıx bağlı olduğu öyrənilib. Aparılan tədqiqatlar nəticəsində Naxçıvanın Dalmatəpə, Kür-Araz və Orta Tunc dövrü Boyalı qablar mədəniyyətinin vətəni olduğu müəyyən edilib. Naxçıvanın qədim mədəniyyətlərinin. On Asiya və Cənubi Qafqaz ölkələri ilə qarşılıqlı münasibətlərinin tədqiqilə müəyyən edilib ki, Orta Tunc dövrü Boyalı qablar mədəniyyəti Cənubi Qafqazın digər ölkələrinə Naxçıvandan yayılıb. Tədqiqatçı Naxçıvanın qədim mə-

dəniyyətinin dövrələşdirilməsi ilə bağlı Neolit, Eneolit, Erken və Orta Tunc dövrü abidələri üçün yeni dövrələşdirmə müəyyənləşdirib.

Tədqiqatçının elmi əsərləri əsasən Cənubi Qafqaz, Yaxın Şərq və Azərbaycanın arxeologiyasına aid mühüm problemlərinin araşdırılmasına həsr olunmuşdur. Bu əsərlərdə Naxçıvanın qədim mədəniyyətlərinin Urmiya hövzəsi və Şərqi Anadolu ilə sıx bağlı olduğu göstərilmiş, Zəngəzur və Dərələyəzin Azərbaycanda məskunlaşan qədim tayfaların fəaliyyət dairəsinə aid olduğu əsaslandırılmışdır.

Müəllifin həmkarları ilə birlikdə hazırladıqları "Qədim Şərur", "Şərur rayonunun tarixi", "Qədim Ordubad", "Qədim Culfa", "Sədərək", "Xələc", "Ərəbyengicə", "Şortəpə" və onlarla başqa tədqiqat əsərləri Naxçıvan diyarının müxtəlif bölgələrinin qədim yaşayış yerləri, nekropol və kurqanlar, ərazilərdə yaşayan tayfalar, onların iqtisadi həyatı, ərazilərin tarixi, arxeoloji və memarlıq abidələri haqqında dolğun məlumatlar verir. ABŞ, Fransa, Türkiyə və b. ölkələrin tədqiqatçıları ilə birgə yazdıqları kitab və monoqrafiyalar arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində əldə edilmiş materialların ümumiləşdirilməsi nəticəsində mümkün olmuşdur. "Ovçulartəpəsi", "Kültəpə arxeoloji qazıntıları", "The archeology of Nakhchivan ten years of new discoveries" (Naxçıvan arxeologiyası: yeni kəşflərin onuncu ili), "Sioni mədəniyyəti Tumbultəpədə arxeoloji qazıntılar kontekstində" (üç dildə) və b. əsərlər V.Baxşəliyevin rəhbərliyi ilə aparılan arxeoloji qazıntılardan əldə olunan nəticələrin ümumiləşdirilməsidir. O, Azərbaycan tarixi və arxeologiyası sahəsində 300-ə yaxın əsərin, o cümlədən xaricdə nəşr olunan 260 məqalənin, Scopus, Web of Science və başqa bazalara daxil olan 20-dən artıq məqalənin, 35 monoqrafiya və kitabın, dərəcə vəsaitinin müəllifidir. Təkcə 2024-cü ildə onun əsərlərinə 1091 istinad qeydə alınmışdır. Onun "Azərbaycan arxeologiyası", "Naxçıvanın arxeoloji abidələri", "Naxçıvanın tarixi abidələri", "Naxçıvanın qədim tayfalarının mənəvi mədəniyyəti", "Naxçıvanın Erken Dəmir dövrü abidələri", "Duzdağın qədim duz mədənləri", "Gəmiqaya təsvirləri", "Dalmatəpə mədəniyyətinin mənşəyi", "Naxçıvan arxeologiyası yeni tapıntıları işığında", "Naxçıvanda arxeoloji tədqiqatlar", "Neolit və Erken Eneolit dövründə Naxçıvanın iqtisadi-mədəni əlaqələri" (üç dildə), "Naxçıvantəpə yaşayış yerində arxeoloji tədqiqatlar" kimi kitab və monoqrafiyalar gərgin və məhsuldar tədqiqatların nəticəsində işıq üzü görüb.

Alimin tarixi milyon illərə dayanan Naxçıvanda apardığı arxeoloji tədqiqatların nəticələri "Naxçıvan ensiklopediyası" (iki cildə), "Naxçıvan abidələr ensiklopediyası" (iki dildə), "Naxçıvan tarixi" (üç cildə), "Dədə Qorqud yurdu - Naxçıvan" tarixi-coğrafi və etnoqrafik atlas, "Naxçıvan tarixi atlası" və digər əsərlərin və xəritələrin hazırlanmasında istifadə edilib. Onun fəal iştirakı ilə Naxçıvan ərazisində qeydə alınmış 1217 arxeoloji, tarix və mədəniyyət abidəsi haqqında elmi məlumatlar hazırlanmış və pasportlaşdırılmışdır.

V.Baxşəliyev Azərbaycan tarix elmini, arxeologiyasını xarici ölkələrdə keçirilən beynəlxalq tədbirlərdə layiqincə təmsil edir. O, Paris, İstanbul, Tbilisi, Ankara, Ərzurum, Batum, Van, Omsk, Bakı, Təbriz və digər şəhərlərdə keçirilən beynəlxalq konfranslarda iştirak etmiş, əldə etdiyi elmi nailiyyətlərlə bağlı məruzələr etmişdir.

V.Baxşəliyev elmi tədqiqatlarla yanaşı, təhsil prosesinə də mühüm əhəmiyyət verir, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasında yaxından iştirak edir. O, uzun müddətdir ki, Naxçıvan Dövlət Universitetinin professoru kimi bakalavriat və magistrələrə Azərbaycan arxeologiyasından mühazirələr aparır, magistr dissertasiyalarına rəhbərlik edir. Vəli müəllim 2009-cu ildə dosent, 2018-ci ildə arxeologiya ixtisası üzrə professor elmi adı almışdır.

V.Baxşəliyev 2006-cı ildən AMEA Naxçıvan Bölməsində və A.A.Bakıxanov adına Tarix və Etnologiya İnstitutunda yaradılmış Dissertasiya şuralarının üzvü kimi, yüksək ixtisaslı elmi kadrların hazırlanmasında iştirak edir. Onun rəhbərliyi ilə 10-dan artıq tədqiqatçı fəlsəfə və elmlər doktoru dissertasiyası müdafiə etmişdir. O rəsmi opponent kimi də dissertasiyaların dəyərləndirilməsində çıxış edir.

Prof. Vəli Baxşəliyev AMEA-nın Naxçıvan Bölməsinin Elmi Əsərləri (ictimai və humanitar elmlər) məcmuəsinin redaktor müavini və redaksiya heyətinin üzvüdür. O, həmçinin beynəlxalq "AMISOS", "Tarix" jurnalının redaksiya heyətinin üzvü, "Anatolian Research" jurnalının rəyçisi, TUBA-Ar jurnalının yazarıdır.

Vəli Baxşəliyev 2014-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin fərmanı ilə "Tərəqqi" medalı, 2019-cu ildə "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illiyi (1918-2018)" yubiley medalı, AMEA Rəyasət Heyətinin, AMEA Naxçıvan Bölməsinin Fəxri Fərmanları ilə təltif olunmuşdur.

Görkəmli tarixçi və arxeoloq alim Vəli Baxşəliyevi 70 illik yubileyi münasibəti ilə səmimi qəlbədən təbrik edir, ona möhkəm can sağlığı, elmi fəaliyyətində daha böyük nailiyyətlər arzulayırq.

İsmayıl HACIYEV

AMEA Naxçıvan Bölməsinin sədri, akademik